

İSMAİL BELİĞ'İN *GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN* ADLI ESERİ HAKKINDA YENİ BİLGİLER

Suat DONUK*

Öz

Topluma mal olmuş kişilerin yaşam bilgilerine ölüm tarihlerini esas alarak yer veren vefeyât türü, İslâm edebiyatında ortaya çıkmış; belirli bir süreden sonra Klasik Türk edebiyatında örnekler göstermeye başlamıştır. Bu örneklerden biri İsmail Belîğ'in kaleme aldığı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* isimli eserdir. Bursa'da doğmuş ya da mezarı orada bulunan meşhur kişilerin biyografilerini ihtiva eden bu vefeyâtnâme hakkında çağdaş araştırmacılar bazı yayımlar yapmışlardır. Yazarının elinden çıkmış, şu an Mısır Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir nüsha, *Güldeste* ile ilgili bu yayımlarda üzerinde durulmayan bazı hususiyetler arz etmektedir. Söz konusu hususiyetlerden biri *Güldeste*'nin üç yazım aşaması neticesinde son şeklini almış olmasıdır. Bu çalışmada önce vefeyât türünün tanımı ile tarihi gelişimi hakkında malumat verilmiş; sonra müsvedde, 1. telif ve 2. telif aşamalarına ait nüshaların mukayese ve tetkiki sonucunda *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* ile ilgili elde edilen yeni bilgiler sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, İsmail Belîğ, 17. Yüzyıl, Vefeyâtnâme, Biyografi

NEW INFORMATION ABOUT WORK ENTITLED *GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN* WRITTEN BY İSMAİL BELİĞ

Abstract

Genre of vefeyât that addresses life information of socially prominent persons based on their dates of death appeared in Islamic literature and began to show their examples in classical turkish literature after a certain time. One of such examples is a work entitled *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, which had been written by İsmail Belîğ. Some publications have been made by contemporary researchers about this vefeyâtnâme containing biographies of prominent people who were born in Bursa or found their grave there. A copy, which was written by the author and is currently found in the Egyptian National Library, exhibits some characteristics that are not included in these publications related to *Güldeste*. One of the aforementioned characteristics is that *Güldeste* takes its final shape as a result of the three-writing phase. In this study, information was first given about definition of genre of vefeyât and its historical development. Then, new information about *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* is listed as a result of comparison and examination of copies related to stages of draft, first writing and second writing.

Key Words: *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, İsmail Belîğ, 17. Century, Vefeyâtnâme, Biography

Giriş

Arapça bir kelime olan “vefeyât”; ölüm, ölüm belgesi anlamına gelen “vefât” sözcüğünün çoğuludur (Mutçalı, 1995: 1000; Kanar, 2009: 3646; Devellioğlu, 2008: 1143). Aynı zamanda tarih ve edebiyat alanında kullanılan bir terim olan vefeyât,¹ râvîlerin ve tanınmış şahsiyetlerin vefat tarihleriyle ilgili eserlerin ortak adı ya da ünlü kişilerden kimilerinin sadece ölüm tarihlerini, kimilerinin ölüm tarihleriyle beraber nasb, nakil ve azil tarihlerini, kimilerinin de çok kısa biyografilerini içeren kitaplar anlamlarını da taşımaktadır (Efendioğlu, 2012: 42/603).

* Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, suatdonuk@hotmail.com

¹ Bu terim, divan edebiyatı sahasında daha çok Farsça “nâme” kelimesiyle beraber kullanılmaktadır.

Vefeyât veya onun klasik Türk edebiyatı sahasındaki karşılığı olan vefeyâtnâmenin ortaya çıkışı, bu sahadaki diğer pek çok tür gibi İslam tarihine dayanmaktadır. İslam'ın temel kaynaklarından ve sağlam dayanaklarından biri olan hadis yazıcılığı (Başaran, vd. 2001: 11) bu türe kaynaklık etmektedir. H I/ M. VII. yüzyılda görülen hadis uydurma faaliyetlerine karşılık hadis âlimleri râvilerin güvenilirliklerini ölçmek adına, onların doğum ve ölüm tarihleriyle yaşları ve kimlik bilgilerini tespit etmeye çalışmışlardır. Râvilerin vefat tarihlerinin tespiti, görüşmediği kimselerden görüşmüş gibi rivayette bulunanların yalanını ortaya çıkartmak açısından önemli görülmüştür. Ünlü muhaddis Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), bazı kişilerin kendilerinden önce vefat etmiş kimselerden hadis nakletmeye kalkışması üzerine bunlara karşı vefeyât bilgisinin kullanılmaya başlandığını bildirmektedir. Nitekim eski dönem hadis usulü eserlerinde “tevârîhu’r-ruvât ve’l-vefeyât (hadis rivayet edenlerin tarihi ve vefatları)” başlıkları altında râvilerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümleri vefeyâtnâme türünün ilk basit örnekleri olarak kabul etmek mümkündür. Akabinde gelen H. III/ M. IX. asrın ilk yıllarında tabakât, ensâb, büldân ve tarih kitaplarında da vefeyâta dair bilgilere rastlamaktayız. Yahya bin Maîn’in (ö. 233/848) *et-Târîh ve’l-‘ilel’i*, Alî bin Medînî (ö. 234/849), Ebû Bekir bin Ebû Şeybe (ö. 235/850) ile Ebû Zür’a ed-Dımaşkî’nin (ö. 281/894) *et-Târîh*, Buhârî (ö. 256/870) ile İbn Ebû Hayseme’nin (ö. 279/892-93) *et-Târîhu’l-kebîr* isimli eserlerinde vefeyât bilgilerine çokça yer verilmiştir (Efendioğlu, agmd).

Hadis yazma usulüyle başlayan vefeyât, ilerleyen asırlarda genişlemiş, fakîh veya müfessir gibi diğer âlimlerin, tarihî şahsiyetlerin, hükümdar, vezir, vali gibi tanınmış kişilerin tanıtılıp vefat tarihlerinin verildiği eserlerin genel adına dönüşmüştür. Vefeyât türünün bu dönüşümünü sağlayan kişilerin başında Arap tarih yazıcılarından Ebû’l-ferec İbnü’l-cevzî (ö. 597/1201) gelmektedir. İbnü’l-cevzî’nin *el-Muntazam fî Târîhi’l-mülûk ve’l-Ümem* adlı eseriyle vefeyâtnâme türünün daha sistematik bir hal aldığı görülmektedir.² Söz konusu eserde yazar, kâinatın yaratılışından 574/1179 yılına kadar cereyan eden hadiseleri kronolojik bir sırayla anlattıktan sonra her sene sonuna koyduğu vefeyât kayıtlarıyla o yıl ölen şahısların yaşam bilgilerine ver vermiştir. Ebû Abdillâh ez-Zehabî’nin (ö. 748/1348) *Târîhu’l-İslâm ve Vefeyâtü’l-(tabakâtü’l-)meşâhîr ve’l-a’lâm* isimli eserinde³ hicrî 1 (622) yılından 700 (1301) yılına kadarki süreç onar yılı kapsayan 70 tabakaya ayrılmış, bu tabakalarda önce önemli hadiseler anlatılmış, sonra da ilgili zamanın vefeyâtı sunulmuştur (Emecen, 1999: 84).

H. VII/ M. XIII. asra kadar genellikle vefat edenler ve bu konuda yazılan kitapları ifade eden vefeyât kelimesi daha sonra biyografik eserler anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Nitekim söz konusu dönemde kaleme alınan ve ele aldığı şahısları alfabetik sırayla tanıtan eserlerin isimlerinde vefeyât kelimesi tercih edilmiştir. Adları İslam tarih ve edebiyatının en önemli biyografik kaynakları arasında zikredilen bu eserlere İbn Hallikân’ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtü’l-a’yân ve Enbâ’ü Ebnâ’i’z-zamân’ı*, Safedî’nin (ö. 764/1363) *el-Vâfi bi’l-Vefeyât’ı*, İbn Râfi‘ es-Sellâmî (ö. 774/1372) ile İbn Kunfüz’ün (ö. 810/1407) *el-Vefeyât* adlı kitaplarını örnek olarak vermek mümkündür (Efendioğlu, agmd: 604).

Yukarıda değinildiği üzere İslam tarihçiliğinde oldukça gelişkin olan biyografi türü, ilk müstakil eserlerini H. IX/ M. XV. asırda veren Osmanlı tarih yazıcılığında oldukça geç başlamıştır (Emecen, agm: 83-84). Büyük ölçüde İslam tarihçiliğinden etkilenen Osmanlı sahasında vefeyât türü ilkin genel tarihe giren eserlerin içerisinde ortaya çıkmıştır. Günümüze

² İbnü’l-cevzî ve adı geçen eseri için bk. Yavuz, vd. 1999: 20/543-549.

³ Zehabî ve adı geçen eseri için bk. Altıkulaç, 2013: 44/180-188.

ulaşamayan Yahşi Fakih'in (ö. 816/1413'ten sonra) *Menâkıbnâme*si, Ahmedî'nin (ö. 815/1412-13) manzum tarzındaki *İskendername*'sinin sonunda yer alan *Dâsîtan-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*'ı, Enverî'nin (ö. 868/1464'ten sonra) *Düstûr-nâme*'si, Karamanî Mehmed Paşa'nın (ö. 886/1481) Arapça yazdığı *Tevârihü's-selâtinü'l-Osmaniyye*'si (Küçükdağ, 2001: 24/451) ile Şükrullah'ın (ö. 868/1464'ten sonra) Farsça kaleme aldığı *Behcetü't-tevârih*'i (Demiroğlu, 1992: 5/349) ilk Osmanlı tarihleri kabul edilmektedir (Özcan, 2013: 272; Dulger, 2011: 1655). Bu ilk eserlerden sonra Osmanlı tarih yazımının inkişafı II. Bayezid döneminde gerçekleşmiştir. Zira ilk standart Osmanlı tarihleri olan Âşıkpaşazâde'nin (ö. 889/1484'ten sonra) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı, Neşri'nin (ö. 926/1520 [?]) *Cihânnümâ*'sı ve Kemal Paşazâde'nin (ö. 940/1534) *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı⁴ bu dönemde kaleme alınmıştır (Özcan, agm: 275). Bunlardan Âşıkpaşazâde (Yavuz, vd. 2003: 1; Âşık Paşazâde, 1332: 304-315) ile Neşri'nin tarihleri (Özcan, 2007: 33/21), biyografiye fazlaca yer vermeksizin, genel tarih çerçevesinde Osmanlı devletinin kuruluşunda ve müteakip dönemlerde yaşananları anlatmaktadır. Kemalpaşazâde tarihinde ise vefeyât türüne dahil edilebilecek anlatımlar karşımıza çıkmaktadır. Defter adı verilen on ciltten oluşan eserin (Turan, 2002: 25/239) VIII. Defter'inde esas konulardan sonra ölen şahsiyetlerden bahsedilmektedir. Örneğin söz konusu eserin Kahire nüshasının 108a-117b varakları arasında Sultan II. Muhammed, Sinan Paşa, İskender Paşa, Davud Paşa, Şehzade Sultan Mahmud ve Yahya Paşa'nın vefatları anlatılmaktadır (Uğur, 1987: 271). İleriki zamanlarda neşredilen Gelibolulu Mustafa Âlî'nin (ö. 1008/1600) *Künhü'l-ahbâr*'ı (Schmidt, 2002: 26/555) ile Hoca Sadeddin Efendi'nin (ö. 1008/1599) *Tâcü't-tevârih*'inde (Hoca Sâdeddin Efendi, 1280: 2/402-576) vefeyât türüne dâhil edilebilecek bölümlerin daha belirgin bir surette oluşturulduğu görülmektedir. Karakteristik özellikleri yerleşen Osmanlı tarihçiliğinde ise genellikle padişahlar zamanında yaşayan vezirler, emirler, bilginler, şeyhler ile şairlerin ya her padişahın ölümünden sonra ya da her yılın olayları anlatılırken “vefeyât” başlığı altında biyografileri verilmiştir (İsen, 1983: 49).

Türk edebiyatında ilk örneklerine genel tarih içerisinde rastlanan vefeyât türü daha sonra müstakil eserler de vermeye başlamıştır. Vefeyâtnâmeler yıl esasına dayalı olmaları ve şahısların yaşam bilgilerini ihtiva etmeleri hususiyetleriyle tabakât ve hal tercemesi nitelikleri de taşımaktadır (Atlansoy, 1998: 77). Bununla birlikte vefeyâtnâmeleri diğer biyografik eserlerden ayıran özellikleri, şehir tarihleri ve monografileri görüntüsü taşımaları ve şahıslar hakkında diğer biyografik türlere nazaran daha az bilgi sunmalarıdır. Menâkıpnâmeler, şura tezkireleri ile *Şakâ'iku'n-nu'mâniyye* tercüme ve zeyilleri gibi tabakât ve hal tercemesi türüne giren⁵ eserleri bir tarafa bırakacak olursak, Türk tarih ve edebiyatında müstakil ilk vefeyâtnâme örneklerinin 17. asırda yazıldığını söyleyebiliriz. Hıbrî mahlasıyla tanınan Abdurrahman bin Hüseyin'in (ö. 1087/1676) 1636-1637 yıllarında kaleme aldığı (İlgürel, 1995: 11/243) *Enîsü'l-müsâmirîn* adlı kitap Edirne şehrinin meşhurlarının yaşam bilgilerini

⁴ Mehmed Cemâleddin Efendi'nin *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyine-i Zurefâ-* isimli eserinde ilk Osmanlı tarihi kitabı yazarı olarak Kemalpaşazâde'yi göstermesine ihtiyatla yaklaşmak doğru olacaktır (bk. Mehmed Cemâleddin, 2003: 27).

⁵ Abdurrezzak Tek, “Osmanlı Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyatnamelerinden Rical-i Zeyniyye” isimli makalesinde Kadir Atlansoy'ın *Bursa Şairleri* adlı kitabını kaynak göstererek Lâmi'î'nin *Nefehatü'l-üns* ile *Şehrengiz-i Bursa*'sını, Taşköprizâde'nin *Şakaik-i Nu'maniyye*'sini, Hüseyin Hıbrî'nin *Enîsü'l-müsâmirîn*'ini ilk Bursa vefeyatname örnekleri olarak göstermektedir (bk. Tek, 2004: 216-217). Fakat Atlansoy ilgili çalışmasında adı geçen eserleri Bursa vefeyatnamelerine geçmeden önce benzer türdeki örnekleri sıralamak adına bildirmiştir (Atlansoy, 1998: 78-79).

içerse de mihverini şehir ve tarih oluşturduğu için müstakil vefeyâtnâme türüne dahil etmek doğru olmayacaktır. Vefeyâtnâme türünün nüshası elde mevcut müstakil ilk örneği olarak Baldırzâde Mehmed Selîsî Efendi'nin (ö. 1060/1650)⁶ Bursa meşhurları konulu *Ravza-i Evliya* isimli eserini göstermek mümkündür (Atlansoy, age: 79).

Türk edebiyatı ve kültür tarihinde şehirlerle ve şahıslarla ilgili olmak üzere ikiye ayırabileceğimiz (Ekinci, 2012: XVII) vefeyâtnâmelerin şahıslarla ilgili olanlarının en önemlilerinden bazıları şöylece sıralanabilir: *Vefeyât-ı Pür-iber li Üli'l-elbâbi men İhteber* – Alaybeyi-zâde Mehmed Emin (ö. 1091/1680), *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye* – Seyyid Hasîb-i Üsküdârî (ö. 1200/1786), *Vefeyât-ı Ayvansarâyî* – Ayvansaraylı Hâfız Hüseyin (ö. 1201/1786), *Esmârü't-tevârih* – Mehmed Şem'î Molla (ö. 1223/1808) (Levend, 2008: 422-424).

Şehirlerle ilgili olan vefeyâtnâmeleri Bursa, Edirne, Bağdat ve Kırım vefeyâtnâmeleri olarak tasnif etmek mümkündür (Ekinci, age: XVII-XXI). Bursa, vefeyâtnâme silsilesine sahip bu şehirler içerisinde mümtaz bir yere sahiptir. Nitekim sayıları yirmiyi aşan bu eserlerin yarısından fazlası Bursa için kaleme alınmıştır (Atlansoy, age: 80).

Yukarıda belirtildiği üzere Baldırzâde Mehmed Efendi tarafından başlatılan ve on iki adede tekabül eden Bursa vefeyâtnâme zincirinin en mükemmel örneklerinden biri İsmail Belîğ'in kaleme aldığı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*⁷ isimli eseridir (Atlansoy, age: 92).

Tam adı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdire-dân* olan bu vefeyâtnâme, müellifinin mukaddimede bildirdiğine göre Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ*'sından daha iyisini ortaya koymak amacıyla kaleme alınmıştır. Beş gül-bün ve üç gülnihâl olmak üzere sekiz bölümden oluşan eser Bursa'da mezarı bulunan ya da doğmuş olan beş yüzü aşkın kişinin hal tercemelerini ihtiva etmektedir.

Bu önemli eser 1302/1884-85 yılında Hudavendigâr Vilayeti Matbaası'nda yapılan matbu nüsha esas alınarak Abdülkerim Abdülkadiroğlu tarafından, kısmî inceleme ve özel isimler indeksi ile birlikte tıpkıbasım olarak yayınlanmıştır.⁸ *Bursalı İsmail Belîğ* isimli eserinde *Güldeste* hakkında daha çok malumata yer veren⁹ Abdülkadiroğlu, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* için "*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*" isimli bir madde de kaleme almıştır.¹⁰

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân hakkında incelemeleri olan başka bir ilim adamı da Kadir Atlansoy'dur. Atlansoy, *Bursa Şairleri* isimli kitabında ayrıntılı bir incelemesine yer verdiği *Güldeste*'den (Atlansoy, age: 92-94) ürettiği çeşitli makaleler de kaleme almıştır.¹¹

Söz konusu bu bilim insanlarının *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* üzerine çalışmalarını daha çok matbu nüsha ile Türkiye'deki yazmalar üzerinde ve kısmî bir biçimde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte tarihî eserler hakkında en kapsamlı bilgilerin, bunların tüm yazma nüshalarının incelenmesi, bütün metninin günümüz alfabesine aktarılması ve her yönüyle ortaya konmasıyla elde edildiği bu işin ehli olanların malumudur.

Biz *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın yukarıda verilen çalışmalarla sınırlı kalmaması gereken önemde bir eser olduğu kanaatini taşıyoruz. Bu eserin ilmî kaidelerle tenkitli metninin

⁶ bk. Abdülkadiroğlu, 1992: 5/8-9.

⁷ Bursalı İsmail Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdire-dân* adlı eseri tür bilgisi, inceleme, tenkitli metin ve indeks bölümlerini hâvi bir biçimde tarafımızdan yayına hazırlanmaktadır.

⁸ bk. Abdülkadiroğlu, 1998: 1-543.

⁹ bk. agy, 1988: 10-15.

¹⁰ bk. agy, 1996: 14/237-238.

¹¹ bk. agy, 1996: 147-158; 1999: 533-539; 2005: 407-411.

kurulması; tür, muhteva ve şekil incelemeleriyle birlikte yayımlanması, böylelikle günümüz araştırmacıları ile okurlarının hizmetine sunulması elzem görülmektedir.

Bu amaçla üzerinde çalışmaya başladığımız *Güldeste*'nin yazma nüshalarını temin etmeye başladık. Kadir Atlansoy, Mustafa İsen'i kaynak göstererek Mısır Milli Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardan birinin müellif hattı olduğunu bildirmekteydi (Atlansoy, age: 93). Bunun üzerine Mısır'dan getirttiğimiz,¹² muhtemelen İsmail Belîğ'in elinden çıkan nüshayı incelerken *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın matbu nüshası ile Türkiye'deki yazmalarında gördüğümüz metninden farklılıklar arz ettiğine şahit olduk. İlk etapta bu farklılıkların müstensih kaynaklı olabileceğini düşündük. Fakat nüsha farklarını ortaya çıkarırken daha mukaddime bölümünde tamamlanma tarihi, ismi, sunulduğu kişi gibi müstensih kaynaklı olamayacak kadar fazla değişiklikler bulunduğunu gördük. Bu metin, yazarının verdiği son şekli malum nüshalarda alan *Güldeste*'nin ilk telif aşaması olduğu izlenimi yaratmaktaydı. Nitekim her iki telif arasında çeşitli farklar bulunmakla birlikte temel fark ikinci telifte eserin tekâmüle erdirmeye çabasının görülmesiydi.

Eserin iki farklı telif aşamasının olduğunu düşündüren müellif hattı yazma, müsvedde nüsha ile ikinci telif nüshalarının mukayesesi neticesinde şimdiye kadar *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* hakkında bilinenlerin dışında başkaca bilgilerin de bulunduğunu gördük. Bu makale *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın adı geçen nüshalarının tetkiki sonucunda ortaya çıkan yeni bilgileri ilim âlemi ile paylaşmak üzere kaleme alınmıştır.

1. Eserin Adı

Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* için kaleme aldığı “*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*” maddesinde eserin adı için “...eserin tam adı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*’dır. Müellif, müsveddesinde eserin adını önce *Güldeste-i Riyâz-ı Erbab-ı Kemal-i Bursa* olarak koymuş, daha sonra bu şekilde değiştirmiştir...” (Abdülkadiroğlu, 1996: 237) demektedir. Kadir Atlansoy Bursa Şairleri’nde aynı bilgiyi tekrarlamaktadır (Atlansoy, 1998: 92).

İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* için hacimli bir mukaddime kaleme almıştır. Burada kitap hakkında açıklama yaparken ona verdiği ismi de bildirmektedir. Yukarıda iki telif aşamasının bulunduğunu belirttiğimiz *Güldeste*'nin müsvedde ile birlikte üç farklı metni bulunmaktadır. Eserin taslağını oluşturan ve şu an Topkapı Sarayı Müzesi yazmaları arasında bulunan müsvedde nüshasının zahriyesinde müellif, “Müsvedde-i Güldeste-i Riyâz-ı Erbâb-ı Kemâl-i Bursa” başlığını kullanmıştır. Fakat mukaddimede, eserin adını *Güldeste-i Erbâb-ı Kemâl* biçiminde koyduğunu belirtmektedir.¹³

Yazar, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın birinci telifi olan müellif hattı nüshada mukaddimenin aynı yerinde kitaba *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişver-i Nâdiredân* adını verdiğini ifade eder.¹⁴ Eserin son şeklini aldığı ikinci telif nüshalarındaysa aynı yerde eserin adı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* olarak

¹² Türkiye Yazmaları elektronik kataloğunda bu iki yazmanın numaraları Tarih-i Türki No. 24 ve M. Tarih-i Türki 32 olarak verilmektedir. Fakat son zamanlarda bünyesinde bulunan kitapları yeniden tanzim eden Mısır Milli Kütüphane’si Tarih-i Türki 24’e 55726, M Tarih-i Türki 32’ye ise 57000 numarası vermiştir. Bunlardan 55726 nüshası müellif hattı nüshası özellikleri sergilemektedir.

¹³ bk. İsmail Belîğ, *Müsvedde-i Güldeste-i Riyâz*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazmaları, No. H. 1282, vr. 6a.

¹⁴ bk. İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Mısır Milli Kütüphanesi, No. 55726, vr. 5a.

bildirilmektedir.¹⁵ Böylelikle yazar “Dânişver” kelimesine bir çoğul eki getirerek eser adına en olgun halini vermiştir.

2. Yazılış Tarihi

Abdülkerim Abdülkadiroğlu, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın yazımının başlangıcı için 1133/1720-21, bitişi için ise 1135/1722-23 tarihlerini vermektedir (Abdülkadiroğlu, 1996: 237; agy, 1998: XVII). Abdülkadiroğlu'nu referans alan Mahmut Kaplan bu iki tarihi tekrar etmekte (Kaplan, 2012: 58), Kadir Atlansoy ise *Güldeste*'nin yazımının tamamlanma tarihini aynıyla zikredip bitiş tarihine değinmemektedir (Atlansoy, age: 94).

Güldeste'nin yazılış tarihini 1133/1720-21 olarak bildiren araştırmacıların dayanak noktası, Türkiye kütüphanelerinde yer alan yazmalar ile matbu nüshanın mukaddimesinde İsmail Belîğ'in eserine başlangıç tarihi olarak 1133/1720-21 senesini vermesidir (İsmail Belîğ, agyz: 2b). Fakat araştırmacıların kitabın müsvedde nüshasını gözardı ederek bu neticeye ulaştıklarını söylemekte fayda vardır. Nitekim *Müsvedde-i Güldeste-i Riyâz*'ın mukaddimesinde eserin temize çekilen nüshalarında olduğu gibi başlama tarihi mevcuttur. Burada bildirilen kaleme almaya başlama tarihi ise 1117/1705-6'dır (İsmail Belîğ, *Müsvedde-i Güldeste-i Riyâz*: 5a).

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân hakkında bilgi veren araştırmacıların onun 1135/1722-23'te tamamlandığında hemfikir olmalarının nedeni de pek çok yazmanın sonunda yer alan ve şu an mevcut olmayan bir müellif hattı nüshadan istinsah edildiği anlaşılan telif kaydında Belîğ'in eserini 1135 Saferü'l-hayr'ında (Kasım-Aralık 1722) tamamladığını belirtmesidir (*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Süleymaniye Nüshası: 183a).

Mısır Milli Kütüphanesi'nde bulunan müellif hattı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* nüshasında ise mukaddimedede eserin yazılmaya başlanma tarihi olarak 1132/1719-20 senesi bildirilmektedir (*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, Mısır Nüshası: 3a.). Aynı yazmanın sonunda bulunan telif kaydında ise kitabın 1132 Şa'bân'ının sonunda (Temmuz-1720) tamamlandığı bilgisi yer almaktadır (agy: 198a). Telif kaydının hemen sonunda “Târîh-i İtmâm-ı Nüsha-i Hayr-encâm li-Câmî'ihî” başlığı altında eserin tamamlanma tarihini bildiren bir manzumeye yer verilmiştir. Bu manzumenin ebcet hesabını içeren mısrası دركهنده ايده كلدسته مي مولا مقبول (Dergehinde ide Güldestemi Mevlâ makbûl) biçiminde yazılmış, altına 1132 tarihi rakamla da eklenmiştir. Nitekim mısra bu harflerle toplandığında 1132 sayısı ortaya çıkmaktadır.

Nüshalarda yer alan bu tarih kayıtlarının ışığında İsmail Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ının müsvedde olarak 1117/1705-6 senesinde yazımına başladığı ve iki farklı zaman ve şekilde beyaza çekildiği belirtmek mümkündür. Bunlardan birinci telif 1132/1719-20 senesinde başlayıp aynı senenin Şa'ban'ının sonunda (Temmuz-1720), ikinci telif 1133/1720-21 yılında başlayıp 1135 Safer'inde (Kasım-Aralık 1722) nihayete ermiş görünmektedir.

Abdülkerim Abdülkadiroğlu “Kitabının sonuna koyduğu tarih manzumesinin 1141/1728 yılını göstermesine bakılırsa arada bazı ilaveler yaparak bir müddet bekledikten sonra tekrar İstanbul'a gidip eserini aldığı son şekliyle takdim ettiği söylenebilir.” (Abdülkadiroğlu, 1996: 237) demektedir. Abdülkadiroğlu'nun sözünü ettiği 1141/1728-29 tarihini veren manzume, yukarıda değindiğimiz, müellif hattı nüshada yer alan ile aynıdır. Söz konusu tarih mısra'ı içerisinde geçen “mevlâ” kelimesinin son harfinin hem elif (ل) hem de yâ

¹⁵ Bir örnek için bk. İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp, Lala İsmail Bölümü, No. 366, vr. 3b.

(ﻉ) ile yazılabildiği bilinen bir husustur. Müellif hattı nüshada elif ile yazılan bu kelimenin, matbu nüsha ve bazı yazma eserlerde yâ ile yazılması dikkatimizi celp etmişti. Nitekim mevlâ kelimesi elif ile yazıldığında 1132, yâ ile yazıldığında 1141 rakamını vermektedir. Matbu nüshanın tâbî'i olan Kasabzâde Eşref Bey bu ince hususa dikkat etmeyen bir müstensihin istinsah ettiği bir yazmayı tab'a esas almış olmalıdır. Muhtemelen Abdülkadiroğlu da ebce hesaplı mısradaki mevlâ kelimesini yâ harfî ile yazan bir nüshadan hareketle bu hatalı sonuca ulaşmıştır.

3. Yazılış Sebebi

Kadir Atlansoy, *Bursa Şairleri* adlı çalışmasında; Ramazan Ekinci, *Vefeyât-ı Ayvansarâyî* isimli kitabında *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliya* adlı eserine zeyil olarak yazıldığını belirtmektedirler (Atlansoy, age: 94; Ekinci, age: XVIII). Abdülkerim Abdülkadiroğlu da bu bilgiyi *Güldeste* hakkında kaleme aldığı incelemelerinde vermektedir (Abdülkadiroğlu, 1996: 237; agy, 1998: XVII; agy, 1988: 11). Ancak *Güldeste*'nin mukaddimesinin ilgili bölümünü sadeleştirerek günümüz Türkçesine çevirdiğimizde Belîğ'in şunları söylediği görülmektedir:

“Bursa'da dünyaya gelmiş olan ben Seyyid İsmail Belîğ bin Seyyid İbrahim'in bu konuda kalem oynatmasının nedeni şudur ki birgün bazı dostlarla sohbet esnasında tarih ve vefeyât kitaplarından söz ederken Baldırzâde Mehmed'in 1059 Muharrem'inde tamamladığı, Bursa'da doğup vefat etmiş bazı şeyh ve âlimin menkıbelerini anlatan eserin mütalaasına geldik. Temize çekmesi onun yaşlılığına denk geldiği için ibareleri alt üst olan ve mezarları Bursa'nın medar-ı iftihar olan padişah ve şehzadeleri anlatmayan, her sınıftan insanı tasnif etmeden işleyen bu eseri (hazırlamam) istendi. Herkes kendi kıymeti kadar iş yapar, düsturuyla Bursa'nın fethinden içinde bulunduğumuz 1133/1720-21¹⁶ senesine kadar vefat etmiş kıymetli kişilerin isimlerini hafızadan silinmeden önce menkıbelerini yazma konusunda dostlarım beni kararlaştırdılar. Ben de “İnsanoğlunun fitratında eleştiri olduğu için pek çok kişinin hayatı yazılmış, fakat bilgisizlerin eleştirileri yüzünden yok olup gitmiştir, benim yazdığım itibar sahiplerinin ilgisine layık olabilir mi?” diye itiraz ettim. Denize göre damlayım, haddimi bilirim, benden öncekileri ayıplamam; diyerek bu durumu unuttum. Boşa geçen bir süreden sonra sonsuzluk sevdasına kapıldım. Fakat Baldırzâde'nin eserini zeyil etmeye fitratım rıza göstermeyince,

Şiir

Baldızade'nin eserlerinin artığı olma, zeyil etme.
Ey kalem atı, işin ucunu sonuna kadar ulaştır.

Kemal ehlini anlatmaya başından başla.
Hüner yakası elindeyken (başkasının) eteğine yapışma.

diyerek her yerde hal tercemeleri araştırıp güvenilir kişilerden her bir sözü hafızama eklemeye, bazen yaşlı insanların meclisine dahil olup aldığım eskilerin haberlerini hatırıma yazmaya başladım (İsmail Belîğ, agyz: 2a-3a).”

¹⁶ Eserin Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki müsvedde nüshasında bu tarih 1117/1705-6, birinci telifi olan Mısır'daki müellif hattı nüshada ise 1132/1719-20 şeklindedir.

İslam telif geleneğinde bir kitabı içerik veya kronolojik açıdan tamamlamak ve eksiklerini gidermek amacıyla yazılan eserlere zeyil adı verildiği bilinmektedir. Zeyillerde esas amaç zamanla ortaya çıkan yeni bilgilerle temel metnin devamını sağlamaktır (Durmuş, 2013: 44/339). İsmail Belîğ'den önce, Baldırzâde tarafından Bursa meşhurlarının hayatını anlatan *Ravza-i Evliyâ* isimli bir eser kaleme alınmıştır. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* da Bursa'da doğmuş ya da mezarı olan kişilerin yaşamlarını işlemektedir. Fakat yukarıda verdiğimiz Belîğ'a ait ifadelerde açıkça belirtildiği üzere *Güldeste*, Baldırzâde'nin eserinin devamı olması, onun kitabını tamamlaması amacıyla yazılmamıştır.

İsmail Belîğ, *Güldeste*'nin müellif hattı nüshasında "...niçe zamân pâ-yı sa'y ile bu deşt-i pehnâ-yı âmâli gül-geşt iderek dellâl-i çâbü-kadem-i dil, bir mikdâr kumâş-pâre-i âsâr isti'âr itmekle sâk-ı şâhid-i te'lif-i Baldır-zâde merhûma zeyl itmek tedârikinde iken üstâd-ı simsâr-ı mülâhaza-endâze-i bûd [u] ne-bûd ve kâz-ı te'emmül-i 'âkıbet-mahsûd ile bu tarza bir câme-i pesendîde bürîde itmiş idi ki;

Olup pes-mânde-i âsâr-ı Baldır-zâde zeyl itme
Ser-i kârı irişdür ey kümeyt-i hâme pâyâna

Şürû' it evvelinden zikrine ehl-i kemâlâtun
Girîbân-ı hüner der-dest iken yapışma dâmâna

diyerek..." (*Güldeste-i Riyaz-ı İrfan*, Mısır Nüshası: 3b-4a) biçiminde bir ifade kullanmaktadır. Eserin ikinci telifine almadığı bu bölümde yazar, Baldırzâde'nin *Ravza-i Evliyâ*'sını tezyil etme düşüncesindeyken bundan vazgeçtiğini net bir şekilde belirtmektedir.

Yukarıda sıralanan bu nedenlerden dolayı *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın yazılış sebebinin *Ravza-i Evliyâ*'yı tezyil etmek değil ondan daha kapsamlı ve daha mürettep bir kitap ortaya koymak olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

4. Sunulduğu Kişi

Eserin ikinci telifinin mukaddimesinde yer alan bir bilgiye göre İsmail Belîğ, Baldırzâde'nin vefeyâtından daha iyisini yazmak amacıyla çalışmalara başladıktan sonra ortaya çıkan hal tercemeleriyle dolu *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* nüshasını Sadrazam Damat İbrahim Paşa (ö. 1142/1730) görüp beğenmiş ve ona yeniden yazmasını emretmiştir. Bunun üzerine İstanbul'da, aralarında *Atâyî Zeyli*'ni tezyil eden bir âlimin¹⁷ de yer aldığı bazı önemli zatlarla görüşüp fikir alışverişinde bulunduktan sonra ilk telifteki bazı tereddütlü noktaları düzeltmiş, ayıklama ve eklemeler ile eserine son şeklini vermiştir (*Güldeste-i Riyaz-ı İrfan*, Süleymaniye Nüshası: 2b-3a).

Güldeste'nin Mısır Milli Kütüphanesi'nde bulunan müellif hattı nüshasında, eserin son şekli olan ikinci telifindeki gibi dönemin hükümdarı Sultan III. Ahmed medhiyesinden sonra Sadrazam İbrahim Paşa'ya övgüler gelmektedir. Fakat bu övgülerden sonra, "Bâ-husus ol zât-ı mükerrrem, sâhib-i lutf u kerem, hem-nâm-ı Mefhar-ı 'Âlem صلى الله عليه وسلم (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun) kethudâ-yı vezîr-i muhterem hazretleri ki;

¹⁷ Belîğ burada bir isim zikretmez ancak Nev'î-zâde Atâyî'nin *Hadâ'iku'l-hakâ'ik fi Tekmileti's-şakâ'ik* adlı *Şakâ'ik* zeyline o tarihte zeyil yazan kişinin Uşşâkî-zâde Hasîb olduğu bilinmektedir (bk. Ekinci, 2014: 118).

li-Râkımihi

Yed-i semâhat-i tab‘-ı şerîfine mahsus
Harâbezâr-ı dili eylemek hemîn ma‘mûr

Hitâbı lutf u mürüvvet cevâbı re’fetdür
Niğâhı ‘ayn-ı semâhat derûnı genc-i mürûr

Zebân-ı haşmet-i râhat-nümâ-yı ikbâli
‘Aceb mi çeşm-i cihâna getürse h‘âb-ı huzûr

Nesr: Bi’l-âhire ba‘z-ı ahbâb-ı sevâb-endîş-i pâk-meniş ... bu fakîr-i şikeste-endâma dest-be-girîbân-ı ibrâm olmalarıyla ... bu şâh-râh-ı dûr-â-dûr-ı âmâle ‘atf-ı ‘inân-ı matiyye-i âheste-devân-ı hâme-i hoş-beyân kılındı.” (*Güldeste-i Riyaz-ı İrfan*, Mısır Nüshası: 4b-5a.) biçiminde bir kısım gelmektedir.

İsmail Belîğ, *Güldeste Riyâz-ı İrfân*’ın ilk telifinin mukaddimesinde dönemin hükümdarı, sadrazamı ve adı Mehmed olan bir vezir kethudasına methiyelerde bulunup ikinci telifte sadece mutad üzere hükümdarı ve Sadrazam İbrahim Paşa’yı övmüştür. Bu husus onun eserin ilk tebyizinde lütûf beklediklerini mukaddime anıp bunlardan kitabına rağbet edecek olana *Güldeste*’yi takdim etmeyi tasarladığını akla getirmektedir. Nitekim Sadrazam İbrahim Paşa onun kitabına iltifat edip ona yeniden temize geçmeyi emredince İstanbul’da çeşitli araştırmalar yapmış, Uşşakîzâde Hasîb (ö. 1136/1724) gibi tarih ve tabakât kitapları konusunda tecrübeli olan kişilerle görüşmüştür. Bunlar neticesinde daha arı hale getirdiği kitabını vezir kethudasının övgüsünü çıkartarak İbrahim Paşa’ya takdim etmiştir.

Sadrazamın *Güldeste* nüshasını görüp kendisine temize geçmesini emretmesi, İstanbul’da araştırmalar yapıp çeşitli kişilerle görüşmesi, eserinin tartışmaya açık yerlerini ayıklayıp saflaştırması, bilgileri ilk telifte yer almamaktadır. Bu nüshada padişah, sadrazam ve kethudanın övgülerinden sonra kitabın tamamlanması için Allah’tan yardım istenmekte ve gül-bün ile gül-nihâller hakkında bilgilere geçilmektedir (İsmail Belîğ, agyz: 4b-5a).

5. Bölümleri

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân’ın mukaddimesinde hangi bölümlerden müteşekkil olduğu ve bu bölümlerde hangi zümreden kişilerin hal tercemelerinin bulunduğu açıklanmıştır. Eserin müsvedde nüshasında, ilgili yerde “... bu *Gül-deste-i nev*, penç *Gül-bün-i tâze-resden çîde-i dest-i kalem-i lü’lü’-bâr* olup *Gül-bün-i Evvel* ...” (*Müsvedde-i Güldeste-i Riyaz*: 6a.) yazılıdır. Müsvedde nüshada yazarın kurduğu taslak metnin yanlarında, temize geçme esnasında kitaba ekleyeceği bilgiler bulunmaktadır. Eserin bölümlerinin açıklandığı yukarıdaki ifadenin yanına da “Her *Gül-bün*’i üç *Gül-nihâl-i tâze-rese* müstemil olup evvelâ...” (bk. agvr: derkenâr) notu eklenmiştir. Nitekim taslak metin ifadesi ile yanına yazılan not, kitabın birinci telifinde “bu gül-deste-i nev-zuhûr penç *Gül-bün-i tâze-resden çîde-i dest-i ihtimâm-ı hâme-i gevher-nisâr* olup her *Gül-bün*’i dahı üç *Gül-nihâl-i ser-firâza* müstemildür.” (*Güldeste-i Riyaz-ı İrfan*, Mısır Nüshası: 5a.) biçiminde temize çekilmiştir. Eserin son şeklini aldığı ikinci telifte ise bu kısım “... bu *Gül-deste-i nev-zuhûr* penç *Gül-bün-i tâze-rese* mahsûs olup...” (*Güldeste-i Riyaz-ı İrfan*, Süleymaniye Nüshası: 3b.) biçiminde kısaltılmış ve bu gül-nihâllere değinilmeden gül-bünlerin içeriğine geçilmiştir. Buna rağmen

eserin teşkil şemasına baktığımızda ise beş gül-bün ile üç gül-nihâlden meydana geldiği görülmektedir. Bu gül-nihâllerin ikisi, 2. *Gül-bün* olan şeyhler kısmının alt bölümü, biri ise 3. *Gül-bün* olan âlimler kısmının alt bölümü şeklinde tesis edilmiştir (Atlansoy, age: 93). Kitabın toplamda sekiz bölümden oluşması Sehî Bey'in (ö. 955/1548) kendi şuarâ tezkiyesine *Heşt Bihişt* ismini vermesi (Kut, 1998: 17/273-274), Nev'î-zâde Atâyî'nin (ö. 1046/1636-37 [?]) *Zeyl-i Şakâik*'ını sekiz bölümden oluşturması (Donuk, 2015: 219) örneklerindeki gibi klasik Türk edebiyatında müelliflerin sekiz rakamına önem atfetmelerini akla getirmektedir.

Müsvedde ile birinci telif nüshasındaki anlatımlara bakıldığında İsmail Belîğ'in eserini beş ana bölüm ve bunların her birinde üçer alt kısım biçiminde teşkil etmeyi ve hacmi daha geniş tutmayı tasarladığı; fakat herhangi bir nedenle bunu gerçekleştiremediği anlaşılmaktadır.

6. Telif Aşamaları

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdire-dân adlı eserin, muhtevaları farklı birden çok nüshasının varlığı, farklı içerikteki nüshaların yazım tarihlerinin kronolojik seyir takip etmesi ve bu seyir neticesinde metnin tekâmülünün gerçekleşmesi birden çok telif aşamasından geçtiğini göstermektedir. Eldeki mevcut nüshalar sayesinde bu telif aşamalarını tespit etmek mümkündür. Bu tespit, klasik Türk edebiyatında müellifin bir eser meydana getirirken nasıl hareket ettiğini, bu edebi dönemde kitapların hangi yöntemlerle kaleme alındığını, eski aydınların kültürel üretim tarzlarını anlamamız açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu bağlamda baktığımızda *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın biri müsvedde, iki de telif olmak üzere üç aşamadan sonra ortaya çıktı anlaşılmaktadır.

a. Müsvedde aşaması: Sadece Osmanlı'nın değil tüm İslam kültür tarihinin en önemli biyografik kaynaklarından biri olan Kâtib Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl* isimli eseri uzun yıllar süren bir hazırlıktan sonra ortaya çıkmıştır. Müellif eserinin çatısını oluşturduktan sonra devamlı olarak biyografiler yazmayı sürdürmüş, bundan sonra hatimeyi oluşturmuştur (Kâtib Çelebi, 2010: XVIII). Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe yazmaları arasında bulunan *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın müsvedde nüshası (agyz: 6a), *Süllemü'l-vusûl*'un bu meydana getiriliş yöntemini akla getirmektedir. Yazımına 1117/1705-6 senesinde başlanan müsvedde (agyz: 5a) incelendiğinde *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın taslak metnini meydana getirdiği, müellifin zamanla elde ettiği yeni bilgileri veya üzerinde yapacağı düzeltmeleri notlar şeklinde bu metnin yanına yazdığı anlaşılmaktadır. Hatimesi ve tamamlanış tarihi bulunmaması, bazı şahısların isimlerinin sadece başlık olarak bulunması (agyz: 65b) müellifin bu taslak üzerinde eserini tekâmüle erdirdikten sonra temize çekmeyi tasarladığı düşüncesini doğurmaktadır.

Bu aşama sayesinde İsmail Belîğ'in metin arasına serpiştireceği manzumeleri (agyz: 2a), istifade edeceği kaynakları (agyz: 3a) ve cümleye yerleştirmek üzere lûgatlerden seçtiği farklı kelime veya terkipleri (agyz: 69b, 77b, 78a, 79a) eserini daha kaleme almaya başlamadan belirlediği anlaşılmaktadır.

b. 1. telif aşaması: *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın Mısır'daki müellif hattı yazmasında (Mısır Milli Kütüphanesi, No. 55726.) yer alan kayıtlara bakılırsa 1. telif aşamasını oluşturan nüshanın yazımı 1132/1719-20 senesinde başlayıp (agyz: 3a) aynı senenin Şa'bân ayının sonunda (Temmuz-1720) tamamlanmıştır (agyz: 3a). Bu takdirde İsmail Belîğ müsvedde

nüsha üzerinde on dört senelik çalışmasından sonra yaptığı ilk tebyizle bu nüshayı meydana getirmiş olmalıdır. Bu telifte yazar dönemin hükümdarı, sadrazamı ve Mehmed isimli bir vezir kethudasına övgülerde bulunmakta, eserin bölümleri hakkında bilgiler verip asıl konuya geçmektedir.

c. 2. telif aşaması: *Güldeste*'nin, yazımı 1133/1720-21 yılında başlayıp (Süleymaniye Nüshası: 2b.) 1135 Safer'inde (Kasım-Aralık 1722) sona eren (agyz: 183a) son telif aşamasıdır. Sadrazam İbrahim Paşa'nın 1. telif ürünü olan nüshayı görüp yeniden kaleme almasını emretmesi üzerine Belîğ, bu telifi tanzim etmeye başlamış olmalıdır. Bunun için İstanbul'da Uşşâkîzâde Hasîb benzeri, tarih ve biyografi konularında tecrübeli kişilerle görüşmüş, tereddütlü bulduğu bazı yerleri metinden çıkartmış, tanzim ettiği yeni biyografileri ekleyerek eserine son şeklini vermiştir. Nitekim bu telifte 2. *Gül-bün* sonundaki *Gül-nihâl*'de yer alan 50 biyografi ilk telifte bulunmamaktadır (agyz: 72b-83a).

Yurtiçi ve yurtdışı yazma eser kütüphanelerinde yer alan *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* nüshalarının neredeyse hepsi bu ikinci teliften istinsah edilmişlerdir.

SONUÇ

Vefeyâtnâmeler klasik Türk edebiyatı biyografik türleri arasında yer almaktadır. Kökeni İslam tarihine dayanan bu tür, başta hadis uydurma faaliyetlerinin önüne geçmek amacıyla kullanılmıştır. Eski dönem hadis usulü eserlerinde “tevârîhu’r-ruvât ve’l-vefeyât” başlığı ile verilen râvîlerin doğum ve ölüm tarihleri hakkında bilgiler bu türün ilk örnekleri sayılmaktadır. İleriki zamanlarda genel tarih kitaplarında ele alınan yılın ya da hükümdar döneminin sonunda bölümlere dönüşen vefeyât türü, sonraki aşamada ise müstakil eserler vermeye başlamıştır. Türk edebiyatında vefeyâtnâmeleri şehirlerle veya şahıslarla ilgili olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür. Türk edebiyatında şehirlerle ilgili vefeyâtnâmeler en çok Bursa için telif edilmiştir. Bursa hakkında kaleme alınan vefeyâtnâmelerin en önemlilerinden biri Seyyid İsmâil Belîğ'in *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdire-dân* isimli eseridir. Bursa'da doğmuş ya da mezarı orada bulunan ünlü kişilerin yaşam bilgilerini içeren bu kitap hakkında günümüz araştırmacıları bazı incelemeler kaleme almışlardır. Bu incelemeler kitabın matbu nüshası ve Türkiye'deki yazmaları esas alınarak yapılmıştır. Tarihi eserlerin neşrinde tüm yazma nüshaların tespit ve tetkik edilmesinin hayati önem arz ettiği bilinen bir husustur. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'ın Mısır Milli Kütüphanesi'nde yer alan, yazarının elinden çıkmış bir nüshası bulunmaktadır. Müellif hattı nüsha, Türkiye'deki yazmalar ve müsvedde nüsha birlikte tetkik edildiğinde mühim yeni bilgilerle karşılaşılacaktır. Buna göre *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* taslak halinde ilk olarak 1117/1705-6 senesinde yazılmaya başlanmıştır. Yazarı uzun yıllar eseri üzerinde çalışmalar yürütmüş, bulduğu yeni bilgileri taslağa eklemiştir. Müsveddesinin ilk tebyizini 1132/1719-20 senenin Şa'bân ayının sonunda (Temmuz-1720) yapmıştır. *Güldeste*'nin tamamlanması için yazılan ebcet hesaplı tarih manzumesi de 1132 senesini vermektedir. Bu ilk telifte yazar, iltifat beklentisi ile dönemin hükümdarı, sadrazamı ve bir vezir kethudasına övgülerde bulunmuştur. Nüshayı gören Sadrazam İbrahim Paşa, kitabı yeniden yazmasını emretmiştir. Bunun üzerine İstanbul'da çeşitli araştırmalar yapmış, tecrübeli tarihçilerle görüşmüş, yeni biyografiler tanzim etmiştir. İyileştirmeleri yansıttığı ve kethuda övgüsünü çıkarttığı ikinci telifini 1133/1720-21 yılında yazmaya başlayan Belîğ, 1135 Safer'inde (Kasım-Aralık 1722) tamamlayarak eserine son şeklini vermiştir. Bu bağlamda *Güldeste*'nin müsvedde, birinci telif

ve ikinci telif olmak üzere üç aşamadan sonra son halini aldığını söylemek mümkündür. Bu aşamalarda metinle birlikte kitabın adı da tekâmüle ermiştir. Müsveddede *Güldeste-i Erbâb-ı Kemâl* olarak bildirilen eser adı, birinci telifte *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişver-i Nâdiredân*, ikincisinde *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân* biçiminde tekmil edilmiştir. Müsvedde ile müellif hattı nüshadaki anlatımlara bakılırsa yazar eserini beş *Gül-bün* ile on beş *Gül-nihâl*'den ibaret olarak tertip etmeyi tasarlamış fakat beş *Gül-bün* ve üç *Gül-nihâl* ile iktifâ etmiştir. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* hakkında bilgi veren bazı çağdaş kaynaklar onun Baldırzâde Mehmed Efendi'nin *Ravza-i Evliyâ*'sına zeyil olarak kaleme alındığını belirtmektedirler. Ancak İsmail Belîğ, *Güldeste*'nin mukaddimesinde açık bir şekilde Baldırzâde'nin vefeyâtını tezyil etmediğini, amacının onunla aynı konuda fakat çok daha başarılı bir kitap yazmak olduğunu ifade etmektedir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, A. (*Bursalı*) *Beliğ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.
- ABDÜLKADİROĞLU, A. “Baldırzâde Mehmed Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1992, C. 5, s. 8-9.
- ABDÜLKADİROĞLU, A. “Güldeste-i Riyaz-ı İrfan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1996, C. 14, s. 237-238.
- ABDÜLKADİROĞLU, A. *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân (İsmail Belîğ-Bursalı)*, Anıl Matbaa, Ankara 1998.
- ALTIKULAÇ, T. “Zehebî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2013, C. 44, s. 180-188.
- Âşık Paşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, Matba'a-i Âmire, İstanbul 1332.
- ATLANSOY, K. “Bursa Vefeyatnamelerinden Güldeste-i Riyaz-ı İrfan'da Osman Gazi”, *Osman Gazi ve Dönemi İçinde Bursa*, (Haz. K. Atlansoy-S. Sevim) Bursa 1996, s. 147-158.
- ATLANSOY, K. “Güldeste-i Riyaz-ı İrfân Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4 Bildirileri*, Bursa 2005.
- ATLANSOY, K. “Kültür Tarihine Kaynak Olarak Şehir Monografileri ve Güldeste-i Riyaz-ı İrfân'da Balıkesir”, *I. Balıkesir Kültür Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Balıkesir 1999.
- ATLANSOY, K. *Bursa Şairleri- Bursa Vefeyatnamelerindeki Şairlerin Biyografisi*, Asa Kitabevi, Bursa 1998.
- BAŞARAN, S. ve SÖNMEZ, M. A. *Hadis Usûlü ve Tarihi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.
- DEMİRCİOĞLU, Ayla. “Behcetü't-tevârih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1992, C. 5, s. 349.
- DEVELLİOĞLU, F. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 55 Mayıs - Haziran 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- DONUK, S. *Nev'i-zâde Atâyî - Hadâiku'l-hakâik fî Tekmileti's-şakâik (İnceleme-Metin)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa 2015.
- DULGER, E. “Âşık Paşazâde'nin Tevârih-i Âl-i Osman Adlı Eserine Göre Türklerde Yer Adı Verme Geleneği”, *Turkish Studies*, 6/3 Summer, 2011, s. 1655.
- DURMUŞ, İ. “Zeyil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2013, C. 44, s. 339.
- EFENDİOĞLU, M. “Vefeyât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2012, C. 42, s. 603.
- EKİNCİ, R. *Uşşâkîzâde Hasib'in Zeyl-i Şakâik'ı (İnceleme-Metin-Dizin)*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Manisa 2014.
- EKİNCİ, R. *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2012.
- EMECEN, F. M. “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 1999, s. 84.
- Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1280.
- İLGÜREL, M. “Enîsü'l-müsâmîrîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1995, C. 11, s. 243.
- İSEN, M. “Edebiyat Tarihi Açısından Künhü'l-ahbar'ın Önemi”, *TDEAD*, II (1983), s. 49.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Mısır Milli Kütüphanesi, No. 55726.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyaz-ı İrfan ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp, Lala İsmail Bölümü, No. 366.
- İsmail Belig, *Müsvedde-i Güldeste-i Riyaz*, Topkapı Sarayı Müzesi Yazmaları, No. H. 1282.
- KANAR, M. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul 2009.
- KAPLAN, M. “Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da Vefatlara Düşülen Notlar”, *Turkish Studies*, Volume 7/1, Winter 2012.
- Kâtib Çelebi, *Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl*, (edit.) Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yay., İstanbul 2010.
- KUT, G. “Heşt Bihişt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1998, C. 17, s. 273-274.
- KÜÇÜKDAĞ, Y. “Karamanî Mehmed Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2001, C. 24, s. 451.
- LEVEND, Â. S., *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri -Âyine-i Zurefâ-*, (hızl.) Mehmet Arslan, Kitabevi Yay., İstanbul 2003.
- MUTÇALI, S. *el-Mu'cemü'l-arabiyyü'l-hadîs*, Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.
- ÖZCAN, A. “Neşri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2007, C. 33, s. 21.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 55 Mayıs - Haziran 2016

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- ÖZCAN, A. “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1 (2013), Bahar, s. 272.
- SCHMİDT, J. “Künhü’l-ahbâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 26, s. 555.
- TEK, A. “Osmanlı Tasavvuf Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyatnamelerinden Rical-i Zeyniyye”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 13, Sayı 2, 2004, s. 216-217.
- TURAN, Ş. “Kemalpaşazâde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2002, C. 25, s. 239.
- UĞUR, A. “Kemal Paşa-zade’nin VIII. Defteri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, 1987, s. 271.
- YAVUZ, K. ve SARAÇ, M. A. Y., *Âşık Paşazada-Osmanoğullarının Tarihi*, K Kitaplığı Yayınları, İstanbul 2003.
- YAVUZ, Y. Ş. ve AVCI, C. “İBNÜ’L-CEVZÎ, Ebü’l-Ferec”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1999, C. 20, s. 543-549.